

PIOTR MOLENDĄ
Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości
ORCID 0000-0001-9569-759X

ZESZYTY
KALISKIEGO TOWARZYSTWA
PRZYJACIÓŁ NAUK NR 22
W KRĘGU BADAŃ
REGIONALNYCH
KALISZ 2022
ISSN 1426-6547

EDUKACJA REGIONALNA W POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ WIELKOPOLSCE NA TLE ZMIAN W PODSTAWACH PROGRAMOWYCH KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO

Interdyscyplinarny charakter edukacji regionalnej sprawia, iż staje się ona pomocna w realizacji szeregu zadań stojących przed współczesną szkołą. Korzystne warunki do rozwijania idei regionalizmu pojawiły się w polskim szkolnictwie w latach 90. XX w., kiedy zezwolono na dopuszczenie do realizacji różnych programów nauczania w ramach poszczególnych przedmiotów. Zalecono wówczas włączenie tematyki regionalnej do treści nauczania. Brak wcześniejszych uregulowań na poziomie ogólnopolskim nie oznaczał bynajmniej, że nie podejmowano działań mających na celu przybliżenie uczniom lokalnego dziedzictwa. Przykładem takiej inicjatywy może być przybliżenie w przystępnej formie ważniejszych wydarzeń z historii Kalisza zebranych w opracowaniu *Kalisz poprzez wieki*, które ukazało się w 1988 r.¹ Rok później nauczyciele południowo-wschodniej Wielkopolski otrzymali wsparcie dydaktyczne dzięki opublikowaniu zbioru artykułów i scenariuszy lekcji pod tytułem *Kształcenie regionalne w szkole podstawowej*². Wspomniane inicjatywy miały charakter lokalny, wynikający z potrzeb i aktywności miejscowych środowisk, wyprzedzały też działania na forum krajowym.

Systemowa zmiana podejścia do tej formy edukacji nastąpiła dopiero w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. Okres transformacji ustrojowej stworzył bowiem korzystne warunki do odrodzenia się ruchów lokalnych, których celem było często kultywowanie i propagowanie dziedzictwa kulturowego regionu. Wyraźnym sygnałem przemian było uchwalenie w 1994 r. *Karty regionalizmu polskiego*, w punkcie 6. dokumentu stwierdzono:

¹ Krystyna Dobak-Splitt, Jerzy Aleksander Splitt, *Kalisz poprzez wieki* (Kalisz: Towarzystwo Miłośników Kalisza, 1988).

² Halina Molenda (red.), *Kształcenie regionalne w szkole podstawowej* (Kalisz: Centrum Kształcenia Nauczycieli im. Władysława Spasowskiego w Warszawie oddział Kalisz, 1989).

Szczególne role w podtrzymywaniu i kształtowaniu świadomości lokalnej i regionalnej przypada systemowi edukacji. Programy nauczania szkół wszystkich szczebli powinny szeroko uwzględniać tematykę regionalną³.

W krótkim czasie pojawiły się działania, których celem było upowszechnienie edukacji regionalnej. W 1995 r. w Ministerstwie Edukacji Narodowej opracowano dokument wskazujący na potrzebę prowadzenia działań dydaktyczno-wychowawczych opartych na kulturowym dziedzictwie regionu⁴. Tematyka edukacji regionalnej stawała się również przedmiotem szerszych badań i studiów, które zaowocowały pojawieniem się nowych artykułów i opracowań na ten temat⁵.

EDUKACJA REGIONALNA, CZYLI WŁAŚCIWIE JAKA?

Duże znaczenie dla popularyzacji dziedzictwa małych ojczyzn w nauczaniu miała reforma edukacji z 1999 r. Wówczas zdecydowano, że treści regionalne pojawią się w ramach kształcenia zintegrowanego (klasy 1-3), natomiast uczniowie klas 4-6 zapoznają się z nimi, realizując jeden z modułów międzyprzedmiotowego bloku pod nazwą *Wychowanie do życia w społeczeństwie*. Szkoły gimnazjalne zostały zobowiązane do uwzględnienia tych treści w ramach nowej formy kształcenia, czyli ścieżki edukacyjnej: *edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie*⁶. W ten sposób tematykę regionalną powiązano z przedmiotowymi programami nauczania i programem wychowawczym szkoły. Ustawodawca zalecał, by uczniowie poznawali środowisko, historię, kulturę (w tym gwarę, obyczaje, legendy) oraz wybitne postaci związane z okolicą. Nie zabrakło odwołań do walorów turystyczno-krajoznawczych małej ojczyzny, zwracano przy tym uwagę na wychowawczą rolę regionalizmu, dostrzegając potrzebę kształtowania

³ *Karta regionalizmu polskiego* uchwalona 25 września 1994 roku na V Kongresie Regionalnych Towarzystw Kultury we Wrocławiu, https://www.regionalizmpolski.pl/files/karta_regionalizmu.pdf [dostęp: 28.02.2022].

⁴ Mowa tu o dokumencie: *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe*, por. Agata Arkabus, „Treści z zakresu edukacji regionalnej w podstawach programowych w latach 1999–2017” w: *Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media* 30 (2018): s. 100 <http://www.nowabiblioteka.us.edu.pl/> [dostęp: 28.12.2022].

⁵ Warto przywołać tu m.in. prace: Stefana Bednarka (red.), *Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole: materiały dla nauczycieli* (Wrocław: Silesia, 2000); Piotra Pawła Petrykowskiego, *Edukacja regionalna. Problemy podstawowe i otwarte* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003).; Anny Weroniki Brzezińskiej, Aleksandry Hulewskiej, Justyny Słomskiej (red.), *Edukacja regionalna* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006). Artykuły dotyczące metodyki edukacji regionalnej publikowano przede wszystkim na łamach czasopism dla nauczycieli: „Geografia w Szkole”, „Polonistyka”, „Edukacja i Dialog”, „Wiadomości Historyczne” i in.

⁶ Repsch Ewa, Skowroński Henryk (red.), *O edukacji regionalnej – dziedzictwie kulturowym w regionie* (Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, 2000).

tożsamości lokalnej i narodowej. Zadaniem szkoły stało się nie tylko ułatwianie poznawania dziedzictwa okolicy, lecz również zachęcanie uczniów do uczestnictwa w życiu kulturalnym lokalnej wspólnoty. Oczywiście, sposób formułowania celów, zadań i treści zależał od etapu edukacyjnego – uczniów klas 1-4 starano się zainteresować rodzinną tradycją, najbliższym otoczeniem, specyfiką regionu. Na etapie gimnazjum przewidywano poszerzenie wcześniejszej wiedzy o nowe zagadnienia, fakty i postaci, zwracano uwagę na związki regionu z historią kraju. Różnice dotyczyły w szczególności poziomu osiągnięć – od dostrzegania i odczytywania tradycji rodzinnej i regionalnej (szkoła podstawowa) po oczekiwaną w gimnazjum umiejętność samodzielnego prezentowania walorów lokalnych i aktywnego uczestnictwa w działaniach wspólnoty.

Wprowadzenie zasygnalizowanych rozwiązań do praktyki szkolnej odbywało się stopniowo i wymagało nie tylko zmian w programach nauczania, ale i w zadaniach szkoły. Istotną stała się zwłaszcza modyfikacja organizacji procesu kształcenia i działań metodycznych. Brak możliwości wprowadzenia takich samych rozwiązań wynikał przede wszystkim ze specyfiki i różnorodności poszczególnych obszarów. Stąd podjęto decyzję o autonomicznym działaniu szkół w tym zakresie – nauczyciele poszczególnych placówek mieli zespołowo planować i opracowywać treści edukacji regionalnej, włączając je do realizacji w ramach przedmiotów nauczania. Założenie to wzmacniało autonomię szkoły, pozwalało na opracowywanie autorskich rozwiązań, wymagało jednak determinacji i wysiłku. Jak pokazała praktyka, często wykraczało to poza możliwości poszczególnych placówek. Wsparcie, jakie przygotowało Ministerstwo Edukacji Narodowej, ograniczało się do wskazania zadań szkoły, ogólnej tematyki (treści) i oczekiwanych osiągnięć ucznia. Pewnym ułatwieniem było wydanie w 2001 r. poradnika odnoszącego się zarówno do organizacji nauczania regionalnego, jak i związanych z nim zagadnień metodycznych⁷.

Należy podkreślić, że wspomniane opracowania były jedynie wskazówką, jak organizować i prowadzić edukację regionalną. Prawdziwą bolączką okazał się jednak brak odpowiednich pomocy dydaktycznych przydatnych do pracy w terenie. W Wielkopolsce pewnym ułatwieniem było przygotowanie zeszytów ćwiczeń dla poszczególnych klas szkoły podstawowej, wydawanych pod wspólnym tytułem *Wielkopolska moja mała Ojczyzna*⁸. Opracowania te z jednej strony obejmowały zbyt duży obszar (województwo wielkopolskie), z drugiej – akcentowały treści związane z Poznaniem i jego okolicami. Małe ojczyzny, położone na południu czy wschodzie regionu, były we wspomnianych materiałach słabo reprezentowane. Zwróćmy uwagę – dystans, który dzieli Poznań od większości

⁷ Joanna Angiel (red.), *Edukacja regionalna – poradnik dla nauczyciela* (Warszawa: Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, 2001).

⁸ Bogumiła Jędrzejczak et. al., *Wielkopolska moja mała Ojczyzna. Zeszyt ćwiczeń klasa VII* (Poznań: Arka, 1998). Pozostałe zeszyty ukazały się w kolejnych latach.

miejsowości położonych na tym terenie, przekracza 100 kilometrów. Stanowiło to nie lada przeszkodę, gdyż racjonalnie prowadzony proces poznawania okolicy powinien rozpoczynać się od tego, co znane i bliskie, zwłaszcza w odniesieniu do uczniów klas młodszych. Na potrzeby tego artykułu przyjęto założenie, że termin mała ojczyzna, własna okolica, odnosi się do miejsca zamieszkania i terenów skupionych wokół ważniejszego ośrodka. Termin *region* reprezentuje większy obszar, złożony z sąsiadujących ze sobą ośrodków, charakteryzujący się pewną specyfiką. Dla południowo-wschodniej Wielkopolski jest to – w przybliżeniu – obszar województwa kaliskiego w granicach z 1975 r. Region ten cechuje wielowiekowa specyfika pogranicza i dominująca rola Kalisza – największego ośrodka na tym terenie i prawdziwej skarbnicy dziedzictwa kulturowego. Wydaje się, że takie właśnie ujęcie regionu jest najbardziej optymalne dla sprawnej organizacji edukacji regionalnej.

BRAKI MATERIAŁÓW DYDAKTYCZNYCH

Wspomniano już, że największą przeszkodą w sprawnej realizacji edukacji regionalnej był brak odpowiednich materiałów dydaktycznych. Opracowanie treści i zagadnień przydatnych w prowadzeniu lekcji regionalnych, dostosowanych do potrzeb lokalnego środowiska, wymagało sporej pracy, a przygotowanie publikacji obciążone było ryzykiem niskiego nakładu i stawiało pod znakiem zapytania rentowność przedsięwzięcia. Wydawnictwa edukacyjne co najwyżej zamieszczały materiały obejmujące większy obszar (tak jak wspomniane wcześniej zeszyty ćwiczeń *Wielkopolska moja mała Ojczyzna*). Ciężar przygotowywania pomocy dydaktycznych do zajęć w terenie spadał najczęściej na nauczycieli, wspieranych gdzieś tam pracą lokalnych towarzystw, samorządów czy instytucji kultury. Niektóre z nich mogą poszczycić się wydaniem pokaźnej liczby opracowań, które najczęściej jednak mają charakter popularno-naukowy lub naukowy. Zgoła inaczej wygląda w południowo-wschodniej Wielkopolsce przygotowanie materiałów dostosowanych do potrzeb edukacji szkolnej. W latach 90. ukazała się zaledwie jedna zwarta pozycja *Geografia województwa kaliskiego: podręcznik pomocniczy do nauki geografii o regionie*⁹. W tej sytuacji niemałe znaczenie dla upowszechnienia regionalizmu w edukacji miało zaangażowanie doradców metodycznych i przygotowanie oferty szkoleń dla nauczycieli. Za przykład posłużyć może szkolenie *Regionalizm w nauczaniu historii* zorganizowane w 1997 r. przez Wojewódzki Ośrodek Metodyczny w Kaliszu. Znakomitą ilustracją efektów, jakie przynieść może współpraca nauczycieli z władzami samorządowymi, pracownikami archiwum i regionalistami, była inicjatywa wydania w Koźminie

⁹ Mirosława Lis, Jan Lis, *Geografia województwa kaliskiego: podręcznik pomocniczy do nauki geografii o regionie* (Ostrów Wielkopolski: Zakład Wydawniczo-Drukarski Poligrafia Muzeum Miasta Ostrowa Wielkopolskiego, 1996).

Wielkopolskim materiałów pomocniczych do realizacji edukacji regionalnej¹⁰. Dwa lata później w kaliskim Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli ukazała się propozycja ścieżki międzyprzedmiotowej dla drugiego i trzeciego etapu edukacyjnego, opartej na dziedzictwie kulturowym Kalisza i regionu¹¹. Wspomnieć wypada, iż na łamach ogólnopolskich specjalistycznych czasopism kilku nauczycieli z regionu południowo-wschodniej Wielkopolski podzieliło się doświadczeniami związanymi z edukacją regionalną¹². Opracowania wydawane staraniem lokalnych towarzystw, publikacje zamieszczane w lokalnej prasie także stanowiły pewną pomoc w przygotowaniu zajęć. Wsparciem była również oferta lokalnych muzeów, izb pamięci czy stowarzyszeń (np. przygotowujących wystawy, lekcje muzealne lub wieczornice). Trzeba dostrzec także wysiłek uczniów i nauczycieli biorących udział w konkursach wiedzy o regionie. Uczestnictwo wymagało często starannych przygotowań, w wyniku których powstawały materiały, później niekiedy wykorzystywane w pracy dydaktycznej. Wspomniane działania miały zazwyczaj epizodyczny charakter, jeśli nawet zdarzały się inicjatywy cykliczne, to koncentrowały się zazwyczaj wokół wąskiej tematyki. Tak było w przypadku większości konkursów – przynosiły splendor zwycięzcom, w niewielkim stopniu wspierając proces kształcenia i realizację podstawy programowej. Próby upowszechnienia edukacji regionalnej w szerszym wymiarze hamowane były przez niedostatek materiałów dydaktycznych, brak koordynacji działań oraz nikłe wsparcie ze strony władz samorządowych i oświatowych.

ZMIANY W EDUKACJI REGIONALNEJ

Druga dekada XXI w. mniej sprzyjała już edukacji regionalnej. Zmiana podstawy programowej, wdrażana od roku szkolnego 2009/2010, oznaczała w praktyce rezygnację ze ścieżek edukacyjnych. Tematykę regionalną włączono co prawda do treści nauczania podstawy programowej, w znacznym stopniu jednak zredukowano zakres realizowanych zagadnień. Zilustrujemy to na przykładzie przedmiotu historia i społeczeństwo (klasy IV-VI szkoły podstawowej). W wymaganiach szczegółowych stwierdzono, że uczeń:

- 1) opisuje swoją „małą Ojczyznę”, uwzględniając tradycję historyczno-kulturową i problemy społeczno-gospodarcze;

¹⁰ Michał Pietrowski (red.), *Koźmin Wielkopolski - nasza mała ojczyzna. Materiały pomocnicze do realizacji edukacji regionalnej*, (Koźmin Wielkopolski: Samorząd Miasta i Gminy, 2000).

¹¹ Natalia Iwanow, *Projekt międzyprzedmiotowej ścieżki edukacyjnej dziedzictwo kulturowe Kalisza i regionu dla II i III etapu edukacyjnego na bazie przedmiotu sztuka*, Kalisz: Wydawnictwo Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu, 2002).

¹² Tytułem przykładu: Kamila Woźniak, „Jestem rybką, mieszkam w Prośnie. Scenariusz lekcji plastyki dla klasy IV szkoły podstawowej”, *Wszystko dla Szkoły 3* (2009).

- 2) zbiera informacje o rozmaitych formach upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości „małej Ojczyzny”;
- 3) wskazuje na planie miejscowości, siedzibę władz lokalnych i na przykładach omawia zakres działań oraz sposoby powoływania władz¹³.

Zwolennicy nowych rozwiązań podkreślali, że umieszczenie treści w podstawie programowej zagwarantuje rzetelną ich realizację i ułatwi kontrolę. W praktyce oznaczało to jednak rezygnację z holistycznej koncepcji nauczania i powrót do poznawania rzeczywistości w sposób wybiórczy, określony ramami wymagań dla przedmiotów nauczania. Kontrola była nie tyle pełniejsza, co łatwiejsza, zaś przyjęte rozwiązanie zmniejszyło autonomię szkół i przełożyło się na spadek liczby inicjatyw i aktywność nauczycieli. Należy zwrócić również uwagę, że pominięto szereg treści związanych np. z: regionalnymi świętami, muzyką, folklorem, gwarą i to nie tylko w ramach przywołanego przedmiotu.

Kolejne zmiany pojawiły się w związku z reformą edukacji zapoczątkowaną w 2017 r. W preambule podstawy programowej dla ośmioletniej szkoły podstawowej wśród celów kształcenia ogólnego podkreślono potrzebę wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej¹⁴. Nauczycieli zachęcano do współpracy z instytucjami działającymi na rzecz małej ojczyzny¹⁵, przekonywano o walorach metody projektu, która prócz wielu zalet dydaktycznych ułatwia motywowanie uczniów (niekiedy także rodziców) do współpracy przy realizacji zadań. Wśród nich, wskazuje się np. współdziałanie szkoły ze środowiskiem lokalnym. Odniesień do dziedzictwa regionu jest nieco więcej niż w rozwiązaniach zalecanych do realizacji od roku 2009. Zauważalne staje się także wzmocnienie rangi edukacji historycznej, m.in. poprzez kształtowanie i rozwijanie postawy patriotycznej. Istotne są również zalecenia dotyczące metodyki nauczania nakierowane na rozbudzanie aktywności uczniów. W odniesieniu do edukacji, zwłaszcza regionalnej, proponowano korzystanie z różnych form organizacyjnych zajęć, np.: spotkań z ciekawymi ludźmi czy inscenizacji lub gier dydaktycznych. Intencje autorów *Podstawy* nie ograniczały się wyłącznie do wskazówek metodycznych, zachęcano także do poznawania dziejów poprzez korzystanie z oferty i propozycji muzeów, instytucji kultury, stowarzyszeń, itp.¹⁶.

¹³ *Podstawa programowa z komentarzami*, t. 4: *Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia* (Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, [2009]), s. 29.

¹⁴ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem* [(Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ośrodek Rozwoju Edukacji, 2017 b.m.r.w.)], s. 5.

¹⁵ Agata Arkabus, „Treści z zakresu edukacji regionalnej w podstawach programowych w latach 1999–2017” w: *Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media* 30 (2018), s. 114.[dostęp: 28.12.2022].

¹⁶ *Podstawa* (2017), s. 22.

Zwrócenie uwagi przez władze oświatowe na poznawcze i wychowawcze walory wycieczek mogło być reakcją na mniejszą aktywność szkół w tym zakresie. Spadek liczby odwiedzających muzea, mniejsze zainteresowanie uczestnictwem w rajdach turystycznych i działaniach mających na celu pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego, dostrzegane było już wcześniej przez pracowników instytucji kultury i regionalistów. Część z tych instytucji promowała działalność poprzez zachęcanie do udziału w konkursach tematycznych, w których odpowiedzi na niektóre pytania wiązały się z koniecznością rozbudowanych wyjaśnień, niekiedy powiązanych tematycznie z dokumentami czy zbiorami zdeponowanymi w placówce. Za przykład może posłużyć tu konkurs *Ad fontes! Odkrywamy tajemnice Kalisza i regionu kaliskiego*¹⁷. Rzadziej stosowano rozwiązania odnoszące się do szerokiego spektrum zagadnień, tym bardziej powiązanych z treściami i wymaganiami szkolnej edukacji, jak np. w organizowanym od 1996 r. *Konkursie Wiedzy o Wielkopolsce*¹⁸. Przygotowanie ucznia do etapu powiatowego wymagało poznania materiału dla danej klasy, znajdującego się w zeszytach ćwiczeń *Wielkopolska, moja mała ojczyzna*. Należy zauważyć, że korzystanie z ćwiczeń wiąże się z koniecznością ich zakupu – stąd używane są tylko w niektórych szkołach. Dodajmy jeszcze, że kolejny etap konkursu związany jest z dodatkowymi przygotowaniem, wymaga od uczestników dobrej znajomości historii, kultury i środowiska całej Wielkopolski. Zatem oba wspomniane rozwiązania nie znajdują zastosowania w odniesieniu do większości uczniów – przede wszystkim z powodu długotrwałych i żmudnych przygotowań.

Na brak urozmaiconej oferty, zwłaszcza opartej na formach aktywnego poznawania małej ojczyzny, zwracano uwagę m.in. na terenie południowo-wschodniej Wielkopolski. Przyczyn mniejszego zainteresowania edukacją regionalną upatrywano w sygnalizowanych wyżej brakach materiałów dydaktycznych, częstych zmianach celów i treści kształcenia oraz braku odpowiedniego wsparcia i koordynacji ze strony władz oświatowych i samorządowych. W szczególnie trudnej sytuacji znajdowała się młodzież wiejska, która w nierównym stopniu korzystała zwłaszcza z oferty placówek kultury. Również w większych ośrodkach (np. w Kaliszu), brak wsparcia finansowego zajęć pozalekcyjnych powodował zmniejszoną aktywność szkół w organizowaniu zajęć służących poznawaniu dziedzictwa kulturowego regionu. Należy zwrócić uwagę, że najbardziej dostępną formą poznawania przeszłości regionu było zwiedzanie ekspozycji muzealnych. Wiązało się to jednak z koniecznością opłacenia biletów wstępu, a koszt wycieczki zwiększał się wraz z odległością od miejsca zamieszkania uczniów. Wypada wspomnieć, że stopniowo, szczególnie w ostatnich kilku latach, ofer-

¹⁷ *Ad fontes! Odkrywamy tajemnice Kalisza i regionu kaliskiego*. (Kalisz: Archiwum Państwowe w Kaliszu), s.1-2 <https://www.archiwum.kalisz.pl/zdjecia/aktualnosci/473/adfontes-2022-regulamin.pdf> [dostęp: 27.12.2022].

¹⁸ <http://www.sgipw.wlkp.pl/konkurs-wiedzy-o-wielkopolsce/> [dostęp: 27.12.2022].

ta edukacyjna tych instytucji uległa poprawie, zwłaszcza dzięki przygotowaniu warsztatów i lekcji muzealnych związanych z tematyką regionalną. Interesujące rozwiązania w tym zakresie prezentują zwłaszcza muzea w Krotoszynie i Ostrowie Wielkopolskim¹⁹. Oferta tych placówek pozwala w dużym stopniu przedstawić dziedzictwo małej ojczyzny.

BLIŻEJ DOMU...

Prezentacje dziedzictwa kulturowego i środowiska geograficznego regionu przez muzea i izby pamięci ograniczone są zazwyczaj do miejscowości, w której mieści się ich siedziba i do najbliższej okolicy. Rzadko zagadnienia przedstawiane są z szerszej perspektywy terytorialnej, wychodzącej poza granice miasta, niekiedy powiatu. Stanowi to pewną przeszkodę w realizacji treści nauczania w wyższych klasach szkoły podstawowej oraz w szkolnictwie ponadpodstawowym. Szczególnie ma to znaczenie w odniesieniu do szkół średnich, gdzie przeładowany treściami nauczania program utrudnia prowadzenie odrębnych lekcji regionalnych. Przykładem pokazania wydarzeń i procesów lokalnych w odniesieniu do szerszej perspektywy historycznej i literackiej mogą być propozycje lekcji regionalnych w Dworcu Marii Dąbrowskiej w Russowie, gdzie w odniesieniu do osobistych doświadczeń i przeżyć pisarki zaprezentowano np. wydarzenia I wojny światowej²⁰.

Korzystanie z oferty instytucji kultury stanowić powinno uzupełnienie i uatrakcyjnienie systematycznie i planowo prowadzonej edukacji regionalnej. I znów powracamy do dwóch zasadniczych przeszkód w sprawnej realizacji tego procesu: braku materiałów dydaktycznych (w tym programów nauczania uwzględniających specyfikę regionu) oraz koordynacji działań ze strony władz oświatowych i samorządowych. Mając na uwadze wspomniane braki, grupa nauczycieli i regionalistów związanych z kaliskim Ośrodkiem Doskonalenia Nauczycieli podjęła w 2012 r. udaną próbę realizacji zadania publicznego *Tradycja w miejsce wpisana*²¹. Zebrane wówczas doświadczenia posłużyły grupie animatorów ze Stowarzyszenia Inicjatyw Edukacyjnych w Kaliszu na przygotowanie programu: *Bliżej domu – edukacja regionalna w południowo-wschodniej Wielkopolsce*. Środki finansowe na realizację części działań, pozyskano przygotowując oferty w ramach zadań publicznych wspieranych ze środków Samorządu Województwa Wielkopolskiego. W latach 2015-2018 Stowarzyszenie Inicjatyw Edukacyjnych złożyło w konkursach oferty - cztery wnioski dotyczące wspierania przedsięwzięć, mających na celu upowszechnianie wiedzy na temat Wiel-

¹⁹ https://muzeum.krotoszyn.pl/strona-455-lekcje_muzealne.html;
<https://www.mmow.pl/lekcje-muzealne/>

²⁰ <https://www.muzeumwkaliszu.pl/lekcje-muzealne.html>

²¹ <https://rc.fm/polityczne/tradycja-w-miejsce-wpisana.html>

kopolski poprzez edukację regionalną dzieci i młodzieży. Duże znaczenie miał pierwszy wniosek z 2015 r., w którym wypracowano organizację i formy działań, kontynuowanych w kolejnych latach²². Istotnym rozwiązaniem było włączenie do udziału nie tylko nauczycieli i uczniów, lecz także, samorządowców, regionalistów i rodziców. Służyły temu np. organizowane w toku realizacji: warsztaty połączone ze zwiedzaniem, wycieczka po regionie dla nagrodzonych uczniów i ich opiekunów, sesja popularno-naukowa.

Zachęcanie uczniów i nauczycieli do uczestnictwa w zadaniach poprzedzono każdorazowo staranną promocją, m.in. przez wysyłanie informacji do szkół, kontakt z nauczycielami znanymi z działań na rzecz regionalizmu oraz publikowanie informacji na stronach Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu. Ważną rolę w promocji działań odgrywały konkursy organizowane w trzech kategoriach wiekowych. Najmłodszy uczestnicy – uczniowie klas I-III przygotowywali prace plastyczne w technice kolażu pod tytułem *Atrakcje Wielkopolski*. Kolejna grupa (uczniów klas IV-VI) rywalizowała w konkursie wiedzy o regionie. Zadaniem młodzieży gimnazjalnej było z kolei przygotowanie pracy projektowej: *Promujemy dziedzictwo regionu*. Najciekawsze prezentacje udostępniano podczas konferencji i uroczystego podsumowania. Do udziału w konferencji zapraszano nauczycieli, nagrodzonych uczniów, a także przedstawicieli instytucji samorządowych, media i regionalistów. Wypada również wspomnieć o rodzicach, którzy towarzyszyli nagrodzonym uczniom. Tak więc zakres oddziaływania projektów *Bliżej Domu* był szeroki, obejmujący nie tylko szkolną triadę, a także instytucje kultury i stowarzyszenia działające na rzecz regionalizmu, które prezentowały swoją ofertę podczas uroczystej sesji. Nie można też zapomnieć o konkursie dla nauczycieli i pracowników instytucji kultury na scenariusz zajęć regionalnych. Pokłosem konkursów z lat 2015-2018 było wydanie trzech zbiorów scenariuszy zajęć opatrzonych wspólnym tytułem *Bliżej domu*. W kolejnych wydawnictwach uzupełniano treść tytułu o przedstawiane zagadnienia. Przykładowo w jubileuszowym roku 2018 dodano zapis: *Południowa Wielkopolska w drodze do niepodległości*²³.

Zakończenie przez członków Stowarzyszenia Inicjatyw Edukacyjnych realizacji zadań publicznych, pociągnęło za sobą zmniejszenie ilości działań popularyzujących edukację regionalną na terenie południowo-wschodniej Wielkopolski. W niewielkim stopniu powstałą lukę wypełniały sieci współpracy nauczycieli, przede wszystkim z powodu małej liczby uczestników, zainteresowanych udziałem w tej formie kształcenia i wymiany doświadczeń. Podobnie nisko oddziaływanie na edukację regionalną mają otwarte wykłady i konferencje – widoczny

²² Piotr Molenda (red.), *Bliżej domu – dziedzictwo południowo-wschodniej Wielkopolski. Wybór scenariuszy zajęć*. (Kalisz: Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, 2017), s. 7.

²³ Piotr Molenda (red.), *Bliżej domu. Południowa Wielkopolska w drodze do niepodległości* (Kalisz: Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, 2018).

jest tu brak koordynacji pomiędzy prezentacją badań naukowych a potrzebami wynikającymi z kształcenia uczniów. Nadal jednak podstawową bolączką staje się brak efektywnej współpracy pomiędzy samorządowcami a władzami oświatowymi i to już na poziomie wyższym niż gmina. Podejmowane inicjatywy; jeśli już przekraczają granice gminy, to niezwykle rzadko wychodzą poza powiat. Zauważmy, że zazwyczaj dziedzictwo takiego obszaru jest zbyt skromne, by z powodzeniem – szczególnie w wyższych klasach – realizować choć w części podstawy programowe takich przedmiotów jak np.: historia, geografia, język polski. Oczywiście wiele zależy tu od samych nauczycieli, od ich przygotowania, chęci i pomysłu na lekcję. Wsparciem dla organizacji zajęć może być niemal 20 scenariuszy opublikowanych pod wspólnym tytułem *Bliżej domu*. Propozycje te zawierają nie tylko uwagi metodyczne, opisy czynności nauczyciela i uczniów. Każdy scenariusz pozwala w zasadzie na pełne przygotowanie zajęć – znajdują się tu polecenia, pytania, teksty, ćwiczenia, karty pracy. Dodajmy, że część z tych materiałów została opublikowana w okresie pandemii w Internecie, na stronie ODN Kalisz²⁴. Od tego jednak czasu nie pojawiły się nowe scenariusze. Brak kolejnych, gotowych opracowań, pozwalających realizować zajęcia z edukacji regionalnej wypełnia oferta muzealna, w coraz większym stopniu dostosowana do potrzeb i oczekiwań placówek oświatowych.

Ułatwieniem w przygotowaniu zajęć są także materiały publikowane w Internecie przez instytucje kultury, stowarzyszenia i regionalne serwisy tematyczne²⁵. Należy jednak podkreślić, że ich zastosowanie w procesie dydaktycznym wymaga od nauczycieli sporej pracy i częstego opracowywania treści w sposób umożliwiający właściwą prezentację uczniom. Warto przypomnieć, że podstawy programowe realizowane przez szkoły, wskazują także zakres oczekiwanych osiągnięć i umiejętności ucznia. Stąd ważnym działaniem związanym realizacją edukacji regionalnej jest jej wykorzystanie do rozwijania kompetencji uczniów (np. umiejętności uczenia się, poszukiwania i krytycznej analizy informacji, współpracy w zespole). Dziedzictwo regionu, przedstawione w umiejętny sposób może także w części realizować wymagania programów nauczania poszczególnych przedmiotów. Przykładem będzie zilustrowanie procesu powstawania i funkcjonowania średniowiecznego miasta historią Kalisza, np. poprzez przedstawienie układu architektonicznego, zabytków, dokumentów i ważniejszych wydarzeń z dziejów tego ośrodka. Wiele miejscowości regionu południowo-wschodniej Wielkopolski może poszczycić się dziedzictwem kulturowym i przyrodniczo-krajobrazowym pozwalającym przedstawić różne procesy i wydarzenia. Umiejętne ich wydo-

²⁴ <https://odn.kalisz.pl/2022/10/10/historia/>

²⁵ Znacznym ułatwieniem pozwalającym odnaleźć materiały do edukacji regionalnej mogą być publikacje elektroniczne takich instytucji jak: muzea, archiwa. Bogaty zbiór materiałów związanych z tematyką regionalną publikowany jest np.: na stronie serwisu *Dawny Kalisz*, <http://www.kalisz.info/> [dostęp: 27.12.2022].

bycie i pokazanie poprzez dostosowane do potrzeb edukacji szkolnej, przekracza jednak możliwości pojedynczych nauczycieli czy lokalnych stowarzyszeń. Pożądane staje się opracowanie programów nauczania i materiałów dydaktycznych uwzględniających nie tylko specyfikę regionu, ale i możliwości poznawcze uczniów. By tego dokonać konieczna jest szersza współpraca, wykraczająca poza zakres oddziaływania pojedynczych stowarzyszeń, instytucji kultury i oświaty.

BIBLIOGRAFIA

- Angiel, Joanna (red.). 2001. *Edukacja regionalna – poradnik dla nauczyciela*. Warszawa: Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli.
- Arkabus, Agata. 2018. „Treści z zakresu edukacji regionalnej w podstawach programowych w latach 1999–2017”. W: *Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media 30 (2018)*, s. 114. [dostęp: 28.12.2022].
- Awramiuk, Alina. 2009. *Pogranicze kultur: percepcja „własnego regionu” przez uczniów a edukacja regionalna*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Bednarek, Stefan (red.), 2000. *Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole: materiały dla nauczycieli*. Wrocław: Silesia.
- Brzezińska, Anna, Weronika, Aleksandra Hulewska, Justyna Słomska (red.). 2006. *Edukacja regionalna* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dobak-Splitt, Krystyna, Jerzy Aleksander Splitt. 1988. *Kalisz poprzez wieki*. Kalisz: Towarzystwo Miłośników Kalisza.
- Iwanow, Natalia. 2002. *Projekt międzyprzedmiotowej ścieżki edukacyjnej dziedzictwo kulturowe Kalisza i regionu dla II i III etapu edukacyjnego na bazie przedmiotu sztuka*. Kalisz: Wydawnictwo Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu.
- Bogumiła, Jędrzejczak et. al. 1998. *Wielkopolska moja mała Ojczyzna. Zeszyt ćwiczeń klasa VII*. Poznań: Arka.
- Lis, Mirosława, Jan Lis. 1996. *Geografia województwa kaliskiego: podręcznik pomocniczy do nauki geografii o regionie*. Ostrów Wielkopolski: Zakład Wydawniczo-Drukarski Poligrafia Muzeum Miasta Ostrowa Wielkopolskiego.
- Molenda, Halina (red.). 1989. *Kształcenie regionalne w szkole podstawowej*. Kalisz: Centrum Kształcenia Nauczycieli im. Władysława Spasowskiego w Warszawie, oddział Kalisz.
- Molenda, Piotr (red.). 2017. *Blżej domu – dziedzictwo południowo-wschodniej Wielkopolski. Wybór scenariuszy zajęć*. Kalisz: Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli.
- Molenda, Piotr (red.). 2018. *Blżej domu. Południowa Wielkopolska w drodze do niepodległości*. Kalisz: Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli.
- Nikitorowicz, Jerzy. 2009. *Edukacja regionalna i międzykulturowa*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Pietrowski, Michał (red.). 2000. *Koźmin Wielkopolski – nasza mała ojczyzna. Materiały pomocnicze do realizacji edukacji regionalnej*. Koźmin Wielkopolski: Samorząd Miasta i Gminy.
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Historia*. [2017]. [Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ośrodek Rozwoju Edukacji. [b.m.r.w.].

Podstawa programowa z komentarzami. T. 4: Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia. [2009]. Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Repsch, Ewa, Henryk Skowroński (red.). 2000. *O edukacji regionalnej – dziedzictwie kulturowym w regionie.* Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej.

NETOGRAFIA [dostęp: 28.12.2022].

<https://www.archiwum.kalisz.pl/zdjecia/aktualnosci/473/adfontes-2022-regulamin.pdf>

Dawny Kalisz <http://www.kalisz.info/>

https://muzeum.krotoszyn.pl/strona-455-lekcje_muzealne.html;

<https://www.mmow.pl/lekcje-muzealne/>

<https://www.muzeumwkaliszu.pl/lekcje-muzealne.html>

<https://rc.fm/polityczne/tradycja-w-miejsce-wpisana.html>

https://www.regionalizmpolski.pl/files/karta_regionalizmu.pdf

<http://www.sgipw.wlkp.pl/konkurs-wiedzy-o-wielkopolsce/>

EDUKACJA REGIONALNA W POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ WIELKOPOLSCE NA TLE ZMIAN W PODSTAWACH PROGRAMOWYCH KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO

STRESZCZENIE

Transformacja ustrojowa przełomu lat 80. i 90. XX w. stworzyła korzystne warunki do rozwoju działań, których celem stało się zachowanie i promocja dziedzictwa kulturowego regionów. Ważne miejsce w tym procesie przypadło edukacji. Na terenie Wielkopolski południowo-wschodniej już w latach 80. pojawiły się inicjatywy, których celem było przybliżenie dziedzictwa małych ojczyzn. Wraz z reformą edukacji z 1999 r. tematyka regionalna znalazła swoje odzwierciedlenie w podstawach programowych kształcenia ogólnego. W artykule przedstawiono przykłady działań związanych z realizacją edukacji regionalnej na terenie Wielkopolski południowo-wschodniej. Podejmowane tu inicjatywy ukazano na tle przemian związanych z kolejnymi reformami oświaty. Szczególną uwagę zwrócono na inicjatywy, których celem było przygotowanie materiałów dydaktycznych do edukacji regionalnej. Przywołano także propozycje instytucji kultury i stowarzyszeń, których celem jest popularyzacja wiedzy o regionie. Analiza działań skłania do stwierdzenia, że upowszechnienie tej formy edukacji wymaga nie tylko materiałów dydaktycznych dostosowanych do wieku uczniów, ale i koordynacji podejmowanych wysiłków i inicjatyw.

SŁOWA KLUCZOWE

edukacja regionalna, Wielkopolska, podstawy programowe, materiały dydaktyczne, scenariusze

REGIONAL EDUCATION IN THE SOUTH-EASTERN GREATER
POLAND AGAINST THE CHANGES IN THE CORE CURRICULUM
FOR PUBLIC EDUCATION

ABSTRACT

The political transformation of the late 1980s and early 1990s created favourable conditions for the development of activities aimed at the preservation and promotion of the cultural heritage of the regions. Education has an important place in this process. In the south-eastern Greater Poland as early as in the 1980s, initiatives emerged to bring the heritage of small fatherlands closer. Aligned with the 1999' education reform, regional themes were reflected in the core curriculum for public education. This article presents examples of activities related to the implementation of regional education in the south-eastern Greater Poland. The initiatives taken here are shown against the background of changes related to successive educational reforms. Particular attention was paid to initiatives aimed at preparing teaching materials for regional education. Proposals by cultural institutions and associations to popularise knowledge about the region were also cited. The analysis of the activities leads to the conclusion that the dissemination of this form of education requires not only learning materials adapted to the age of the students, but also the coordination of the efforts and initiatives which are undertaken.

KEYWORDS

regional education, Wielkopolska, core curriculum, learning materials.